BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING KOGNITIV FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATISON PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

R.G.Safarova
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi Milliy instituti
“Milliy tarbiya mutafakkirlar, hamda jadidlarning pedagogik ta’limotlari” ilmiy tadqiqot bo‘limi boshlig‘i, p.f.d., prof.

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning kognitiv faolligini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o‘rni va pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Unda interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat hamda axborot-kommunikatsion texnologiyalar asosida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, bilishga bo‘lgan qiziqishi va ta’limdagi faolligini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv rivojlanishiga ta’sir etuvchi pedagogik omillar, zamonaviy ta’lim texnologiyalarining samaradorligi hamda ularni amaliyotga tatbiq etishning metodik jihatlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Kognitiv faollik, innovatsion pedagogik texnologiyalar, boshlang‘ich ta’lim, interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat, kreativ fikrlash, mustaqil ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, ta’lim samaradorligi, pedagogik innovatsiya.

Annotation: This article scientifically and theoretically analyzes the role and pedagogical potential of innovative pedagogical technologies in developing students’ cognitive activity in the process of primary education. It highlights the issues of increasing students’ independent thinking, creative approach, interest in learning, and educational engagement through interactive methods, problem-based learning, project-based activities, and information and communication technologies. In addition, the article reveals the pedagogical factors influencing the cognitive development of primary school students, the effectiveness of modern educational technologies, and the methodological aspects of their implementation in practice.

Keywords: cognitive activity, innovative pedagogical technologies, primary education, interactive methods, problem-based learning, project-based activity, creative thinking, independent learning, competency-based approach, information and communication technologies, educational effectiveness, pedagogical innovation.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются роль и педагогические возможности инновационных педагогических технологий в развитии когнитивной активности учащихся в процессе начального образования. Освещаются вопросы повышения самостоятельного мышления, творческого подхода, познавательного интереса и учебной активности учащихся на основе интерактивных методов, проблемного обучения, проектной деятельности и информационно-коммуникационных технологий. Кроме того, в статье раскрываются педагогические факторы,

влияющие на когнитивное развитие учащихся начальных классов, эффективность современных образовательных технологий, а также методические аспекты их внедрения в практику.

Ключевые слова: когнитивная активность, инновационные педагогические технологии, начальное образование, интерактивные методы, проблемное обучение, проектная деятельность, креативное мышление, самостоятельное обучение, компетентностный подход, информационно-коммуникационные технологии, эффективность образования, педагогическая инновация.

Bugungi globallashuv jarayoni, ilm-fan va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim tizimi oldiga yangi va murakkab vazifalarni qo‘ymoqda. Hozirgi kunda ta’limning asosiy maqsadi faqatgina o‘quvchilarga tayyor bilimlarni yetkazish emas, balki ularni mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qila oladigan hamda zamonaviy hayot talablariga moslashuvchan shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning kognitiv faolligini rivojlantirish muhim pedagogik masalalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

“Kognitiv” tushunchasi lotincha “cognitio” so‘zidan olingan bo‘lib, “bilish”, “anglash”, “idrok etish” ma’nolarini anglatadi. Kognitiv faollik esa o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, mustaqil izlanishi, tafakkur yuritishi, atrof-muhitni anglashga bo‘lgan intilishi va o‘quv faoliyatidagi faol ishtirokini ifodalaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida aynan shu yosh davrida bilishga bo‘lgan tabiiy qiziqish kuchli bo‘ladi. Agar mazkur qiziqish to‘g‘ri pedagogik yondashuv asosida qo‘llab-quvvatlansa, u o‘quvchining keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatining mustahkam poydevoriga aylanadi.

An’anaviy ta’lim tizimida o‘quvchi ko‘proq tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi subyekt sifatida namoyon bo‘lsa, innovatsion pedagogik texnologiyalar asosidagi ta’limda u faol izlanuvchi, fikrlovchi va muammoni hal qiluvchi shaxsga aylanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llashning asosiy afzalligi shundaki, ular o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi, bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunday texnologiyalar o‘quvchini ta’lim jarayonining passiv tinglovchisidan faol ishtirokchisiga aylantiradi. Natijada o‘quvchilar o‘z fikrini erkin bayon etishga, muammoli vaziyatlarni mustaqil tahlil qilishga va ijodiy yondashuv asosida yechim topishga odatlanadilar. Shu bilan birga, innovatsion metodlar o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini namoyon etishi, individual qobiliyatlarini rivojlantirishi va o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashiga xizmat qiladi.

Ayniqsa, interfaol metodlardan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur metodlar o‘quvchilarni jamoada ishlashga, hamkorlikda fikrlashga,

boshqalarning fikrini hurmat qilishga hamda o‘z nuqtai nazarini asosli himoya qila olishga o‘rgatadi. Interfaol metodlar orqali tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar o‘zlarini erkin va faol his qiladilar, bu esa ularning kognitiv faolligini yanada oshiradi.

Masalan, “Aqliy hujum” metodi o‘quvchilarda tezkor va kreativ fikrlashni rivojlantirsa, “Klaster” metodi mavzuni tizimli ravishda tahlil qilish va tushunchalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashga yordam beradi. “INSERT” texnologiyasi o‘quvchilarning matn ustida mustaqil ishlashi, o‘qilgan ma’lumotni tahlil qilishi va xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. “BBB” (“Bilaman – Bilishni xohlayman – Bildim”) metodi esa o‘quvchilarning avvalgi bilimlarini aniqlash, yangi bilimlarga bo‘lgan ehtiyojini yuzaga keltirish hamda o‘zlashtirilgan ma’lumotlarni umumlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, “Venn diagrammasi” o‘quvchilarning taqqoslash va mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantirsa, “Baliq skeleti” metodi muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilish orqali tanqidiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

Masalan, “Aqliy hujum” metodida o‘quvchilar muayyan muammo yuzasidan o‘z fikrlarini erkin bayon etadilar. Bu metod o‘quvchilarning erkin fikrlashi, tashabbuskorligi va kreativligini rivojlantiradi. “Klaster” metodida esa o‘quvchilar ma’lum bir tushuncha atrofida fikrlarni tizimlashtiradilar, natijada ular mavzuni chuqurroq anglay boshlaydilar. “Venn diagrammasi” orqali tushunchalarni qiyoslash va tahlil qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

Kognitiv faollikni rivojlantirishda muammoli ta’lim texnologiyasi ham muhim o‘rin egallaydi. Muammoli ta’lim jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilar oldiga tayyor javobni emas, balki muammoli vaziyatni qo‘yadi. O‘quvchi esa ushbu muammoning yechimini mustaqil izlashga harakat qiladi. Bu jarayon o‘quvchilarda izlanish, tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarish kabi aqliy faoliyatlarni rivojlantiradi. Eng muhimi, o‘quvchi bilimni tayyor holda emas, o‘z izlanishlari asosida egallaydi.

Boshlang‘ich ta’limda loyihaviy ta’lim texnologiyasi ham samarali natija beradi. Loyihalar ustida ishlash jarayonida o‘quvchilar mustaqil ma’lumot izlaydi, reja tuzadi, guruh bilan hamkorlik qiladi va o‘z fikrini himoya qilishni o‘rganadi. Bu esa ularda nafaqat kognitiv faollikni, balki kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Ayniqsa, kichik yoshdagi o‘quvchilarda jamoa bilan ishlash ko‘nikmasini shakllantirishda loyihaviy faoliyat muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar ham boshlang‘ich ta’limda kognitiv faollikni rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Multimedia taqdimotlari, interaktiv doskalar, elektron darsliklar, animatsiyalar va ta’limiy platformalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, vizual va audio materiallar orqali berilgan ma’lumotlar o‘quvchilar tomonidan tezroq va samaraliroq o‘zlashtiriladi. Raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarni mustaqil ishlashga va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim yoshidagi bolalar uchun o‘yin faoliyati yetakchi faoliyat turlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli o‘yin texnologiyalaridan foydalanish ham kognitiv faollikni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Didaktik o‘yinlar

o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi, ularda ijobiy emotsional muhit yaratadi hamda bilimlarni qiziqarli shaklda egallash imkonini beradi. O‘yin jarayonida bola o‘zini erkin his qiladi, tashabbus ko‘rsatadi va faol fikrlaydi.

Kognitiv faollikni rivojlantirishda o‘qituvchining kasbiy mahorati hal qiluvchi omillardan biridir. Zamonaviy o‘qituvchi innovatsion pedagogik texnologiyalarni puxta bilishi, axborot texnologiyalaridan samarali foydalana olishi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishi zarur. O‘qituvchi darsda qulay psixologik muhit yarata olsa, o‘quvchilar erkin fikr bildiradi, savol beradi va faol ishtirok etadi. Bu esa ularning bilishga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytiradi.

Shuningdek, boshlang‘ich ta’limda kognitiv faollikni rivojlantirishda ijtimoiy-emotsional muhit ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samimiy munosabat, qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik muhit o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Natijada o‘quvchilar mustaqil fikr bildirishdan cho‘chimaydi va ta’lim jarayonida faol ishtirok etadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning kognitiv faolligini rivojlantirish bugungi ta’lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biridir. Innovatsion pedagogik texnologiyalar esa ushbu jarayonning samaradorligini ta’minlovchi muhim vosita hisoblanadi. Interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat, axborot-kommunikatsion texnologiyalar va didaktik o‘yinlardan samarali foydalanish orqali o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishi, mustaqil fikrlashi, kreativligi va intellektual salohiyatini rivojlantirish mumkin. Shu bois boshlang‘ich ta’lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish va ularni amaliyotda samarali qo‘llash davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-son Farmoni. – 2022-yil 11-may.

3. Safarova R.G. Kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar. Monografiya // - Toshkent: “Science and innovation” nashriyoti, 2024. - 186 bet.

4. Safarova R.G. O‘quvchilarning kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Metodik qo‘llanma // - Toshkent: “Bookmany print”, 2023. - 69 b.

5. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.

6. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.

7. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013.

8. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.

9. G‘afforova T. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Tafakkur, 2011.

10. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017.